

## ملاحظات اخلاقی در تأمین سرپناه پس از سانحه (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان آق‌قلا پس از سیل ۱۳۹۸ استان گلستان)

شاهین شاپوری\*، زهیر متکی\*\*

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۹۹/۰۸/۱۷

تاریخ پذیرش مقاله:

۱۴۰۰/۰۳/۰۲

چکیده

در طول سده‌های اخیر، رخداد سیلاب در سکونت‌گاه‌های انسانی یکی از معضلات مورد مواجهه مدنیت بشری بوده‌است؛ چراکه وقوع سیلاب موجب بروز خسارات کالبدی، اقتصادی و اجتماعی جبران‌ناپذیری می‌شود. از مهم‌ترین اقدامات لازمه پس از جاری شدن سیل، فراهم کردن سکونت‌گاه‌های موقت و سپس خانه‌های دائمی برای آسیب‌دیدگان از این سانحه است. سوانح فی‌نفسه باعث ایجاد بی‌هنجاری می‌شوند. در شرایطی که هنجارهای اجتماعی دیگر توانایی تنظیم رفتارهای میان فردی را ندارند یا به طرق پیشین چندان تأثیرگذار نیستند، بررسی جنبه‌های اخلاقی روند تأمین سرپناه برای آسیب‌دیدگان مقوله‌ای حائز اهمیت است.

در بهار سال ۱۳۹۸ پس از جاری شدن سیلاب و ماندابی پس از آن در شهرستان آق‌قلا و روستاهای اطراف بسیاری از اهالی مجبور به تخلیه خانه‌های خود شدند. از جمله دلایل وقوع این سانحه می‌توان به بارش شدید و کم‌سابقه، کم بودن شیب زمین و عدم نفوذپذیری خاک اشاره کرد. جامعه انسانی ساکن در منطقه آق‌قلا از خصیصه‌های مذهبی، قومیتی و فرهنگی متفاوتی تشکیل شده‌است که همین امر دشواری عمل سازمان‌های مسئول را در رابطه با پاسخ به سانحه دوچندان می‌کند. در چنین شرایطی احتمال بروز بی‌عدالتی، در نظر نگرفتن کرامت انسانی و درنهایت تشدید التهاب و اغتشاش حاکم بر جامعه آسیب‌دیده بیشتر است.

رویکرد در نظر گرفته‌شده برای انجام این پژوهش روش کمی- کیفی و توصیفی- تحلیلی است. این تحقیق از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی به انجام رسیده‌است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش بررسی مستندات موجود، کتب و مقالات، بازدید، مشاهده و عکس‌برداری، انجام پرسشنامه از آسیب‌دیدگان و مصاحبه عمیق با مردم محلی، مسئولین سازمان‌ها و سایر ارگان‌های دخیل در امر تأمین سرپناه بوده‌است. این پژوهش نتیجه می‌گیرد که با در نظر گرفتن اخلاق به‌عنوان بستری جهت تشخیص سره از ناسره و تدوین گزاره‌هایی از اصول و ارزش‌ها می‌توان به مجموعه‌ای از هنجارها و درنهایت بایدها و نبایدها دست پیدا کرد. با تصویب این اصول به‌عنوان یک پروتکل و الزام رعایت آن توسط مسئولین، امدادگران و خود آسیب‌دیدگان می‌توان از اثرات بلندمدت ناهنجاری‌های اخلاقی پس از سانحه کاست.

**کلمات کلیدی:** تأمین سرپناه، دوران اضطراری و ساماندهی، اخلاق پس از سانحه، سیل آق‌قلا.

\* کارشناسی ارشد بازسازی پس از سانحه، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

\*\* استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. z\_mottaki@sbu.ac.ir

## مقدمه

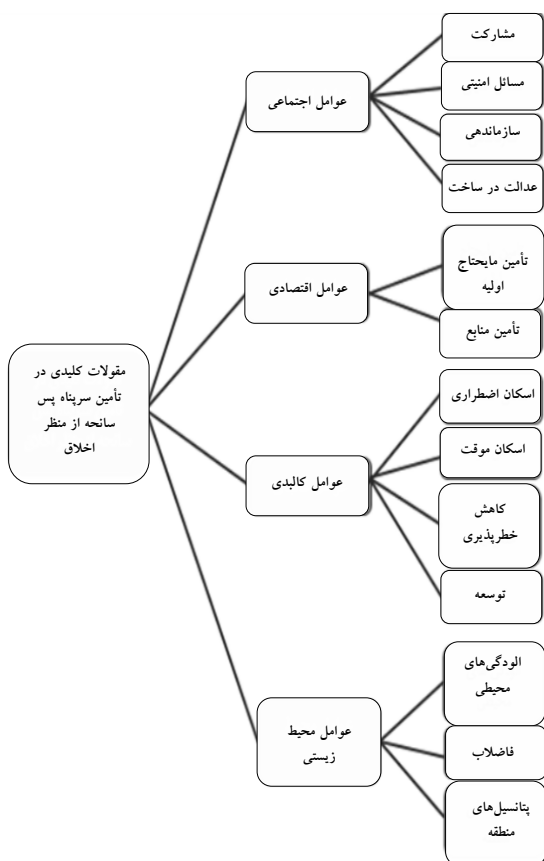
در یک تعریف سطحی اخلاق به معنی تفاوت بین نیت، تصمیم‌ها و اعمالی است که به دو قسم سره و ناسره تمییز داده می‌شوند. همچنین می‌توان واژه اخلاق را به مجموعه‌ای از موازین و اصول مشتق شده از آیین‌های رفتاری و دستورالعمل‌های<sup>۱</sup> ناشی از فلسفه، مذهب و فرهنگ اطلاق کرد. فلسفه اخلاق<sup>۲</sup> شاخه‌ای از علم فلسفه است که تلاش دارد با در نظر گرفتن مقوله اخلاق به عنوان یک مسئله‌ی مجرد و اساسی و تفکیک آن از بسترهای تفکری و ارزش‌های دیکته شده توسط آن‌ها به پرسش‌هایی بس بلندپروازانه پاسخ دهد.

بیشتر تحقیقات در حیطه حوادث قهریه، پیرامون عناوینی چون آمادگی، کاهش آسیب‌پذیری و سامان‌دهی انجام می‌گردند درحالی‌که مطالعه اخلاق نظری و عملی در تمامی مراحل پس از سانحه از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. نحوه طرح‌ریزی سیاست‌ها، برنامه‌ها و در کل استراتژی مقابله با سوانح کاملاً بستگی به تعریف و فهم «حقوق و وظایف» دارد. در فرآیند بازسازی هیچ جواب واحد و صحیحی وجود ندارد چراکه در زمینه‌های مختلف بنا به ارزش‌ها و تئوری‌های اخلاقی متفاوت دستورالعمل‌های متفاوتی نیز وجود خواهد داشت؛ بنابراین بررسی مسائل اخلاقی و تلاش برای حل آن‌ها امری گریزناپذیر در فرآیند مدیریت سوانح است.

پس از سیلاب بهار ۱۳۹۸ استان گلستان، تعداد کثیری از خانه‌های روستاهای شهرستان آق‌قلا تخریب و تأمین سرپناه به امری ضروری تبدیل شد. به دنبال پیمایش‌های میدانی از روزهای آغازین تا دوران بازسازی ناهنجاری-های اخلاقی مرتبط با تأمین سرپناه مشاهده شد. هجوم جمعیت با فرهنگ و زبان متفاوت، افزایش بزهکاری و مشاهده رفتارهای غیرانسانی با آسیب‌دیدگان انجام

چنین پژوهشی را الزامی و فقدان منابع و محدود شدن مطالعات به بعد کالبدی ضرورت انجام این پژوهش را دوچندان کرده است.

این پژوهش با هدف بررسی تأمین سرپناه پس از سیل گلستان از دیدگاه اخلاقی در روستاهای شهرستان آق‌قلا در دوران اضطراری و ساماندهی انجام شده است. به این منظور در ابتدا با مرور متون تخصصی، تئوری‌های اخلاقی در این حوزه شناسایی و تجربه‌های پیشین در نقاط مختلف بررسی شدند. نهایتاً شاخص‌های موردنظر تحقیق استخراج و چارچوب نظری تدوین گردید. پس از بررسی مبانی نظری و بازدیدهای میدانی اولیه مقولات مرتبط با تأمین سرپناه از منظر اخلاق که در تصویر شماره ۱ نشان داده شده است به دست آمد.



ت ۱. مقولات مرتبط با تأمین سرپناه از منظر اخلاق

لازم است (Rawls, 1971).

نظریه اخلاق فضیلت‌محور: اخلاق فضیلت‌محور به برتری وجود درست بر عمل درست می‌پردازد. این‌گونه از اخلاقیات با تفکرات سودگرایی و دئونتولوژی متفاوت است بدین ترتیب که در این تئوری اعمال واضحاً در نظر گرفته نمی‌شوند (Etkin, 2016).

نظریه قرارداد اجتماعی: قراردادی تلویحی میان مردم و حکمرانان وجود دارد که حقوق و آزادی‌ها را معلوم می‌کند. برای جلوگیری از تأثیر سو تبعیض‌های موجود در جامعه و منفعت مقرر از تفکر «پرده‌ی بی‌خبری» استفاده می‌شود؛ بدین ترتیب که تصمیم‌گیرندگان تا جای ممکن بدون پیش‌فرض به قضاوت بپردازند (Rawls, 1971).

نظریه اخلاق محیطی: اهمیت بوم‌شناسی تاب‌آور و پرداختن به آن اولین اصل از مجموعه اصول کاهش خطر پایدار را به خود اختصاص داده است (Etkin, 2016).

افراد جامعه دریافت‌های گوناگونی از عدالت و بی‌عدالتی دارند و توافقی بر سر قواعد بنیادین همزیستی اجتماعی وجود ندارد. هرکس مایل است که از نعمات مادی سهم بیشتری داشته باشد. علایق مختلف آن‌ها را به منازعه می‌کشاند (خسروانی‌نژاد، ۱۳۹۱). جامعه تحت تأثیر سانحه نقش بسیار مهمی در مدیریت ریسک پس از سانحه دارد. با این حال پیش‌بردن امور بر پایه اخلاق نیازمند تلاش فراوان، صمیمت و صداقت در میان گروه‌های مختلف است (parkash, 2012).

سوانح با توجه به زمان، مکان و میزان متفاوت هستند؛ بنابراین سؤالات اخلاقی ممکن است همیشه جواب یکسان نداشته باشند. از طرف دیگر تعبیه ارزش‌ها و اصول اخلاقی در سوانح از اهمیتی حیاتی برخوردار

این مباحث منجر به تدوین مجموعه سؤالاتی گشت که نهایتاً این پژوهش در پی پاسخ به این سؤالات است: - با توجه به تفرق‌های قومیتی و مذهبی در منطقه آیا کرامت انسانی تمامی افراد پس از سانحه به یک اندازه رعایت شده است؟

- میزان اعتماد آسیب‌دیدگان به مسئولین در اوایل و اواخر دوران ساماندهی به چه اندازه بوده است و نحوه مدیریت ارگان‌های ذی‌ربط تا چه اندازه رضایت آسیب‌دیدگان را برآورده کرده است؟

- آیا به دلیل ذات اثری سانحه هرج‌ومرج‌های پس از سانحه غیرقابل‌اجتناب هستند و آگاهی به این مسئله تا چه اندازه در کنترل بی‌نظمی‌ها مؤثر است؟

#### مرور ادبیات

فهم ملاحظات اخلاقی اساس فهم سوانح است. اخلاقیات شامل تمامی ابعاد مدیریت سوانح از مدیریت ریسک تا پاسخگویی و بازتوانی می‌شود. در آن هنگام که صحبت از اخلاق و فلسفه اخلاق می‌شود هیچ جواب یگانه و صحیحی وجود ندارد اما باید ملاحظات اخلاقی در همه فرایندهای مدیریت سوانح وجود داشته باشند (Etkin, 2016). چندین نظریه اخلاقی وجود دارد که می‌توان آن‌ها را با مقوله اخلاق در سانحه مرتبط دانست.

نظریه سودگرایی: اخلاق سودگرایانه نمونه بارز سیاست «با بهترین تمهیدات، منصفانه نجات دهیم آن کسی را که می‌تواند نجات پیدا کند» است (Zack, 2009). هر عملی خوب محسوب می‌شود اگر منجر به فایده برای اکثریت جامعه شود (Etkin, 2016).

نظریه وظیفه‌گرایی یا اخلاق کانتی: بر اساس این نظریه خیر و شر ذاتی هستند و بسته به وضعیت خاصی نیستند و پیروی از باید یا نباید این امور در هر شرایطی

است. به همین دلیل، بررسی آیین‌نامه‌های حقوقی و سازمانی، تدوین دستورالعمل‌های مربوط به مراقبت از سلامت، برنامه‌های بازتوانی پس از سوانح با در نظر گرفتن معضلات اخلاقی احتمالی، ایجاد کمیته‌های اخلاق و همچنین آموزش اطلاعات کافی به کارکنان در حوزه بهداشت و درمان برای داشتن صلاحیت اخلاقی از جمله ضروری‌ترین اقداماتی است که در فاز پیش از سانحه باید انجام گیرد (Kh, Aung, 2017).

مطالعات انجام‌شده از سوانح پیشین در حیطه این پژوهش هرچند انگشت‌شمار هستند با این حال تلاش لازم جهت بررسی موشکافانه ابعاد اخلاقی سوانح انجام شده است. بازسازی پس از زلزله ۱۹۹۸ دوزخه ترکیه نشان داد مردم در سطوح مختلف و در نقش‌های متفاوت می‌توانند در روند خانه‌سازی از جهات متفاوت مشارکت کنند. ارزان‌ترین رویکرد بازسازی مسکن مؤثرترین روش برای رسیدن جوامع مورد غفلت قرار گرفته به نیازهایشان در خانه‌سازی است (Oliver, 1982). در بازسازی خرمشهر پس از جنگ ۱۳۶۱ دست‌اندرکاران بازسازی را تنها به صورت فیزیکی دیده و دخالت دولت به طور مستقیم در بازسازی شهر باعث شد تا نگاه به بازسازی از بالا به پایین باشد و جزئیات مربوط به زندگی مردم در این بازسازی دیده نشود (مطوف، ۱۳۸۳). پس از زلزله ۱۳۸۲ بم، اردوگاه‌های خارج از شهر با حضور افراد غیربومی در اردوگاه‌ها با فساد و تبعات اجتماعی روبه‌رو شده و تبدیل به مأمّن معتادین گشته، تا اینکه مسئولان مجبور به تصمیم به جمع‌آوری اردوگاه‌ها گرفتند (علیزمانی، ۱۳۹۲). پس از بازسازی شهر پرو پس از زلزله ۱۹۹۰ بازسازی واحدهای مسکونی منجر به بازسازی فضای قشربندی بسیار سنتی شهر و ساختارهای سیاسی-اقتصادی استثمارگرانه شد (Oliver, 1990). پس از طوفان

کاترینا در شهر نئورئان در سال ۲۰۰۵ یکی از کلیدی‌ترین اقدامات در راستای بازسازی موفق توجه به مسائلی مانند فقر، تبعیض نژادی و تفاوت‌های طبقاتی پیش از سانحه بوده است (Talen, 2008).

از مطالعه تجارب چنین برمی‌آید که توسعه کالبدی با توسعه اجتماعی همراه بوده و مستلزم مشارکت مدنی است. در جایی که توسعه کالبدی با فرهنگ و اجتماع مردمش همخوانی ندارد روند کندتر و هزینه‌های بیشتری را در پی داشته است. پس از مطالعه دقیق متون و تجارب مرتبط جدول چارچوب نظری (جدول شماره ۱) با توجه به اهداف پژوهش تدوین شده است. به این صورت که هدف اصلی و اهداف فرعی پژوهش شامل شاخص‌ها و سنجه‌هایی شدند که اساس کار پژوهشی قرار گرفته و اقدامات انجام‌شده در منطقه مورد مطالعه به منظور درک بهتر و بررسی این شاخص‌ها و در نهایت پاسخ سؤالات تحقیق بوده است.

#### معرفی بستر تحقیق

آق‌قلا، شهری در استان گلستان و مرکز شهرستان آق‌قلا است که در طرفین رودخانه گرگان و در شمال شهر گرگان قرار دارد. تصویر شماره ۲، ۷ روستایی که از توابع شهر آق‌قلا در حاشیه رودخانه گرگانرود قرار دارند و در اثر وقوع سیلاب دچار خسارات شدیدی شده‌اند را نشان می‌دهد.

با توجه به تصویر شماره ۳ مورفولوژی این منطقه هموار و فاقد شیب بوده که شرایط را برای کشاورزی مساعد کرده است. بافت سنگین خاک، ویژگی بارش‌های زیاد و هم‌جواری با رودخانه گرگانرود با عمق کم به همراه تخریب جنگل‌ها و مراتع و تبدیل آن‌ها به مزارع شرایط اولیه ایجاد سیل را فراهم کرده است. در تصویر شماره ۴ حوضه آبرگیر تشکیل‌دهنده سیلاب و جهت حرکت سیلاب پس از جاری شدن از

شرق استان به سمت غرب و تخلیه شدن در دریای خزر را نشان می‌دهد.

ج ۱. چارچوب نظری پژوهش

منابع	سنجش‌ها	شاخص‌ها	اهداف فرعی	هدف اصلی
Oliver, 1982 مطوف، ۱۹۹۶	میزان اتحاد بین مردم	فرهنگ قوم ترکمن	تفاوت‌های قومیتی و مذهبی	بررسی روند سرپناه در دوران اضطراری و سالمندگی از منظر اخلاق
	میزان درگیری بین اقوام نحوه توزیع اقلام بین اقوام	ارتباط با سایر اقوام		
۱۳۹۰، فیاضی، Oliver, 1982 جوهری، ۱۳۹۲	نحوه برخورد مقامات با آسیب‌دیدگان	رعایت شأن و منزلت انسانی	کرامت انسانی	
	نحوه برخورد اعضای خانواده با یکدیگر	حفظ احترام خانواده		
Etkin, 2016 (زک، نانومی، ۲۰۰۹) Shelter after disaster, 2010	نحوه چینش چادرها نزدیکی خویشاوندان به یکدیگر	رعایت محرمت‌ها	اسکان اضطراری	
	تعداد سرویس‌های بهداشتی نحوه تهویه	مسائل بهداشتی		
Etkin, 2016 پرسشنامه و مصاحبه کیفی تحقیق	وجود نیروهای امنیتی در منطقه جلوگیری از ورود افراد غریبه به منطقه	حفاظت از جان و مال آسیب‌دیدگان	هرج و مرج و مسائل امنیتی	
	اختلافات بر سر دریافت اقلام رفتار ناعادلانه مسئولین	درگیری بین آسیب‌دیدگان و مسئولین		
	حضور نیروهای امنیتی نگهبانی نیروهای جوان	نحوه کنترل درگیری‌ها		
	سودجویی مسئولین و امدادگران سودجویی آسیب‌دیدگان	سودجویی از اقلام اهدایی سودجویی‌های غیرمالی		
مصاحبه کیفی تحقیق	داشتن اهدافی غیر از کمک‌رسانی در بین برخی امدادگران		میزان اعتماد	
	نزدیکی به خانه حفاظت در برابر سوانح ثانویه نزدیکی به سایر خویشاوندان در نظر گرفتن فشر آسیب‌پذیر	کارایی سرپناه اولویت دریافت اسکان	اسکان موقت	
Etkin, 2016 (زک، نانومی، ۲۰۰۹) Shelter after disaster, 2010 مطوف، ۱۹۹۶	رعایت محرمت‌ها رعایت حریم خانواده	فرهنگ و سنت‌ها		
	شریف زادگان، (۱۳۸۶) (Sen, 1985) kalajtzidis 2016	جلوگیری از قشربندی جلوگیری از ایجاد اختلافات مرغوبیت زمین‌ها پیشنهادی نارضایتی از جابه‌جایی	اولویت‌بندی در ساخت جابه‌جایی واحدهای مسکونی	عدالت در ساخت و ساز
۱۳۹۰، فیاضی، جوهری، ۱۳۹۲ مصاحبه کیفی تحقیق		حضور مداوم نیروهای دولتی زمان‌بندی برای هر مرحله آموزش به مردم آموزش به نیروهای داوطلبی	تخصیص وظایف روش‌های مدیریتی	عملکرد ارگان‌ها



ت ۳. مورفولوژی تیبیک مسیل گنبد-آق فلا در محدوده مورد مطالعه (منبع: بیت‌اللهی)



ت ۲. مکان‌یابی روستاها در حریم رودخانه

## روش تحقیق

این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و از حیث ماهیت توصیفی-تحلیلی است و برای جمع‌آوری داده‌های موردنیاز از مطالعه کتابخانه‌ای استفاده شده است. به این منظور کتب، مقالات و اسناد جهت تسلط هرچه بیشتر بر موضوع مطالعه شدند. الگوریتم کلی تحقیق پیش رو شامل چهار مرحله اصلی است؛ که ذیلاً به هر کدام از این مراحل اشاره می‌شود: مرحله اول: جمع‌آوری اطلاعات از سازمان‌ها، مددکاران و امدادگران حاضر در منطقه. مرحله دوم: پنج بازدید میدانی در طی یک سال پس از وقوع سانحه با در نظر گرفتن شاخص‌های چارچوب نظری. مرحله سوم: تدوین پرسشنامه مخصوص آسیب‌دیدگان و بررسی آمارهای توصیفی و تحلیل. مرحله چهارم: انجام مصاحبه عمیق از مسئولین و مددکاران تأمین سرپناه جهت شناسایی ریشه‌های مسائل اخلاقی ایجادشده پس از سانحه.



ت ۳. حوضه آبگیر تشکیل‌دهنده سیلاب و جهت شیب و حرکت آب (منبع: بیت‌اللهی)

ابتدا با استفاده از مطالعات انجام‌شده و شناسایی مهم‌ترین شاخص‌های اخلاقی پس از وقوع سانحه در فرایند تأمین سرپناه، جدول چارچوب نظری تحقیق تدوین شد. سپس بازدیدهای میدانی از زمان وقوع سانحه تا یک سال پس از آن با در نظر گرفتن اهداف تحقیق صورت گرفت که در هر بازدید مهم‌ترین

مشکلاتی که برای آسیب‌دیدگان در حوزه اخلاق ایجاد شده بود شناسایی شد. در مرحله بعد جهت دستیابی به شناخت عمیق‌تر از ناهنجاری‌های حاکم بر روابط میان فردی پرسشنامه‌ای طبقه‌بندی‌شده تدوین شد. به این صورت که سؤالاتی در خصوص مسائل اخلاقی، هرج‌ومرج و امنیت، اخلاق محیط زیستی، مشارکت و تأمین سرپناه با کمک اساتید طراحی و توسط ۳۵ نفر از اهالی روستاها پر شد. پرسشنامه‌های تحقیق مذکور دارای دو ویژگی روایی و پایایی است. با توجه به مطالعات صورت گرفته و تخصص اساتید در زمینه مذکور و تأیید اعتبار پرسشنامه‌ها توسط اساتید (متخصصین علمی گروه سوانح و بازسازی دانشکده معماری دانشگاه شهید بهشتی) و مقایسه با مطالعات پیشین، روایی بودن پرسشنامه قابل تأیید است. پایایی بودن این پرسشنامه با توجه به در نظر گرفتن غالب بودن عوامل که نسبت به زمان تغییر زیادی نمی‌کنند قابل تأیید است. اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌ها به دو صورت آمار توصیفی و تحلیلی بررسی شدند. در نهایت از مسئولین، امدادگران و برخی آسیب‌دیدگان که در روند تأمین سرپناه دخیل بودند مصاحبه عمیق صورت گرفت و با روش تحلیل محتوا بررسی شد. به این صورت که اظهارات مصاحبه‌شوندگان به صورت متن درآمده و عباراتی که بیشترین ارتباط و تکرار را داشتند کدگذاری شدند. محتوای طبقه‌بندی‌شده منجر به استخراج مجموعه‌ای از زیرمقولات و مقولاتی شد که از دستاوردهای پژوهش محسوب می‌شوند. این مقولات با نظریه‌های اخلاقی که در بخش مبانی نظری به آن‌ها اشاره شد سنجیده و پیامدهای حاصل از این مقایسه، نتایج این پژوهش و پاسخ پرسش‌های تحقیق را شامل شد.

## یافته‌ها

از آنجایی که سازمان‌های هلال‌احمر و بنیاد مسکن

دلیل کهولت سن و بالا بودن جمعیت آسیب‌پذیر - کم شدن متراژ زمین‌ها پس از مشخص کردن حریم رودخانه و نارضایتی برخی از خانوارها از آنجایی که هر کار پژوهشی نیازمند حضور در میدان است حضور مستمر پژوهشگر در منطقه از الزامات این کار تحقیقاتی بود. به این منظور همان‌طور که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود ۵ بازدید میدانی از زمان وقوع سانحه از بخش‌های مختلفی از منطقه مورد مطالعه انجام شده است. در هر بازدید تلاش شده مهم‌ترین موضوعات اخلاقی هر بازه‌ی زمانی بررسی شود. به طور مثال در بازدید اول نبود آمادگی پیش از سانحه به منظور اسکان آسیب‌دیدگان منجر به ایجاد هرج و مرج شد. در بازدید دوم فقدان نظارت بر توزیع سرپناه موقت بین آسیب‌دیدگان منجر به ایجاد اختلافات بین اهالی روستا و بعضاً همسایگان و خویشاوندان شد. در بازدید سوم ادعای بی‌عدالتی توسط آسیب‌دیدگان در ساخت و ساز مسکن دائم منجر به ایجاد جوی متشنج در منطقه شد. در بازدید چهارم به پایان رسیدن خدمات‌رسانی از سوی مددکاران و خیرین و سازمان‌های مرتبط درحالی که شرایط اسکان آسیب‌دیدگان نه تنها بهبود نیافته بود بلکه با سرد شدن هوا معضلات روستاییان دوچندان شده بود، مشاهده شد. در آخرین بازدید بدقولی مسئولین جهت اتمام واحدهای اسکان دائم را می‌توان دلیل اعتراض آسیب‌دیدگان دانست.

پرسشنامه مخصوص آسیب‌دیدگان جهت پاسخ به برخی پرسش‌ها طراحی و بین ۵ خانوار در هر ۷ روستا به صورت تصادفی توزیع شد. اطلاعات به دست آمده به دو صورت آمار توصیفی و آمار تحلیلی بررسی شدند. در بخش آمار توصیفی همان‌طور که در تصویر شماره ۵ مشاهده می‌شود ۵۲,۱۸٪ فرصت‌طلبی اهالی روستاها را اصلی‌ترین عامل ناهنجاری مانند ایجاد

بیشترین سهم را امداد رسانی و بازسازی پس از سوانح در روستاها دارند، بررسی اقدامات این سازمان‌ها جهت بررسی نقاط قوت و ضعف و محدودیت‌های هر سازمان ضروری به نظر می‌رسد. بخش اعظمی از عملیات امداد و نجات، تخلیه، اسکان اضطراری و ارائه خدمات بر عهده سازمان هلال‌احمر می‌باشد، بررسی اقدامات و نحوه تأمین اسکان اضطراری به منظور آگاهی از نقاط قوت و ضعف این روند صورت گرفته که در ادامه به ذکر برخی موارد مرتبط با حوزه اخلاق اشاره شده است:

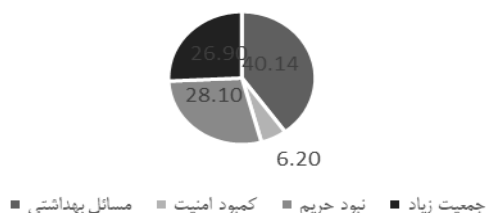
- ناعادلانه بودن نحوه توزیع چادر در روستاهای مختلف
- از بین رفتن شأن و کرامت انسانی آسیب‌دیدگان در حین نحوه توزیع اقلام توسط خودشان یا امدادگران
- سودجویی برخی افراد در گرفتن چادر
- هجوم جمعیت به اردوگاه‌ها و ایجاد مشکلات بهداشتی و رعایت نشدن حرائم خانوادگی
- وابستگی آسیب‌دیدگان به دریافت خدمات با سپردن مأموریت بازسازی روستاهای شهرستان آق‌قلا به بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، این بنیاد فعالیت خود را در خصوص بازسازی واحدهای مسکونی که در ارزیابی تعمیری و یا تخریبی اعلام شدند آغاز نمود. لازم به ذکر است مجموعه شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی حاکم بر منطقه، فرصت‌ها و محدودیت‌هایی را برای برنامه بازسازی به وجود آورد که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره شده است.
- پایین بودن خسارات جانی و زمینه مساعد برای مشارکت
- اهمیت کمتر به مرحله اسکان موقت به دلیل فرهنگ ساده‌ترکمنی و پرداختن به بازسازی مسکن دائمی
- تأمین به موقع اعتبارات توسط دولت
- عدم مراجعه مالکین برخی از واحدهای تخریبی به

درگیری، سرقت از اقلام اهدایی و یا سوءاستفاده از مراتب بوروکراتیک دانسته‌اند.

### ج ۲. خلاصه ۵ بازدید از روستاهای مورد مطالعه

موضوعات اصلی	مکان بازدید	تاریخ	شماره
۱- هجوم نیروهای داوطلبی و ایجاد ترافیک سنگین ۲- نبود تجهیزات مناسب جهت تخلیه آسیب‌دیدگان و رعایت نشدن شأن انسانی روستاییان جهت تخلیه ۳- هجوم جمعیت زیاد آسیب‌دیدگان به اردوگاه‌ها یا ظرفیت کمتر	به دلیل مسدود بودن جاده امکان بازدید وجود نداشت و اطلاعات موردنظر از طریق مصاحبه با امدادگران به دست آمده است.	۹۸/۱/۵	۱
۱- سوءاستفاده برخی از اهالی از کمک‌های غیرمالی ۲- برخورد نامناسب برخی از مسئولین یا آسیب‌دیدگان ۳- اولویت‌بندی در ساخت‌وساز	تمامی روستاهای مورد مطالعه	۹۸/۳/۳	۲
۱- عدم اولویت‌بندی در تأمین سرپناه توسط گروه‌های خیر منطقه ۲- ناعدالتی در ساخت‌وساز ۳- بالا بودن مشارکت مردم	روستای سقریقلی، سلاق یلقلی و قان قرمه که فاصله کمی با شهر داشتند.	۹۸/۶/۱۰	۳
۱- تغییر کاربری سرپناه‌های موقت با سرد شدن هوا ۲- عدم توزیع وسایل گرمایشی ۳- تأخیر در روند بازسازی	روستاهای سیدلر، تازه آباد و چن سبلی که بیشترین حجم تخریب را داشتند	۹۵/۹/۱۵	۴
۱- تأخیر در روند بازسازی ۲- زندگی برخی از افراد در خانه‌ی جدید خوشایند و قوی بودن ارتباط بین اهالی	تمامی روستاهای مورد مطالعه	۹۸/۱۲/۱	۵

#### علت اصلی نارضایتی از اردوگاه

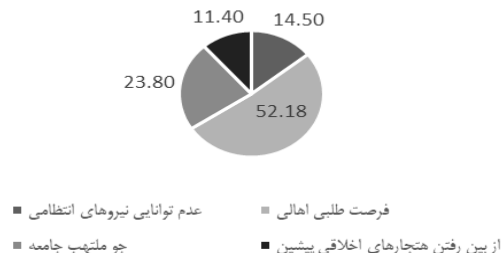


#### ت ۵. علت اصلی نارضایتی از اردوگاه

این مقاله به دو مورد اشاره می‌شود. بر اساس تصویر شماره ۷ فرضیه موردنظر به این صورت است که «برای سالمندان به‌عنوان آسیب‌پذیرترین قشر پس از وقوع سانحه تسهیلاتی توسط سازمان‌های مرتبط در نظر گرفته شده است».

با بررسی میزان ارتباط این دو متغیر و نمایش شیب منفی نمودار این نتیجه گرفته می‌شود که رابطه بین دو متغیر غیرمستقیم است. «بنابراین برای سالمندان که از نظر اهالی روستاها آسیب‌پذیرترین قشر پس از سانحه شناخته شدند، توسط سازمان‌های مرتبط تسهیلات خاصی در نظر گرفته نشده است». در تصویر شماره ۸

#### علت اصلی ناهنجاری‌های اجتماعی



#### ت ۴. علت ناهنجاری‌های اجتماعی

همچنین بر اساس تصویر شماره ۶، ۱۴، ۴۰٪ افرادی که دوران اضطراب را در اردوگاه‌ها سپری کردند از شرایط نامناسب بهداشتی اردوگاه احساس نارضایتی داشتند. از آنجایی که این اردوگاه‌ها طی دو روز آماده پذیرش افراد شدند از نظر مسائل بهداشتی مانند کم بودن تعداد سرویس‌های بهداشتی و عدم تهویه مناسب فضا با توجه به بالا بودن جمعیت دچار مشکلاتی شدند.

آمار تحلیلی جهت درک بهتر ارتباط بین پاسخ سؤالات و شناسایی میزان ارتباط بین دو متغیر صورت گرفته است. به این ترتیب که ۱۱ فرضیه بررسی و نمودار و ضریب همبستگی برای آن‌ها تهیه شده است که در



هر گروه یک مصاحبه به‌عنوان نماینده انتخاب و نتایج حاصل از آن ارائه شده است.

### ج ۳. تحلیل محتوی مصاحبه‌های عمیق

مقولات	زیر مقولات	کدها	سمت
اعتماد	اعتماد بین مردم	واریز پول از طرف مردم به افراد آشنا و صاحب نفوذ در منطقه	یکی از خبرین
	عدم اعتماد بین مردم و مسئولین	بی‌توجهی مسئولین و بزرگان روستا به اطلاع‌رسانی و پیش‌بینی‌ها	
کرامت	منزلت انسانی	ترس از دست دادن کمک‌ها بین مردم	کرامت
	شان خانوادگی	از بین رفتن اخلاق خانواده به دلیل بروز برخی رفتارها در دوران پست از سانحه	
قومیت	ناهماهنگی فرهنگی	نبود هماهنگی بین محل اسکان آسیب‌دیدگان و محل اسکان اضطراری آنها	رئیس هلال‌احمر آق‌قلا
	ارتباط مطلوب مردم	در نظر گرفتن فضای برای آسیب‌دیدگان که با فرهنگ آنها متناسب است	
	اتحاد	زندگی‌های دسته‌جمعی در شرایط بحران	
مدیریت	نیروهای مردمی	کنترل ابتدایی بیشتر توسط خود مردم	شهردار آق‌قلا
	اطلاع‌رسانی	ضعف در هوشیارسازی مردم و بی‌توجهی به میزان بزرگ بودن سانحه	
عدالت	توزیع بد اقلام	ناکارآمدی سیستم توزیع اقلام	یکی از آسیب دیدگان
	سودجویی در ساخت	عدم رعایت حقوق آسیب‌دیدگان و توجه به سود و منفعت شخصی	
	قشر آسیب‌پذیر	بی‌نصیب ماندن کسانی که امکان رفت‌وآمد و یا روحیه دریافت کمک را نداشتند	
	سودجویی آسیب‌دیدگان	تقاضای چندباره برخی از آسیب‌دیدگان برای دریافت کمک	

### بحث

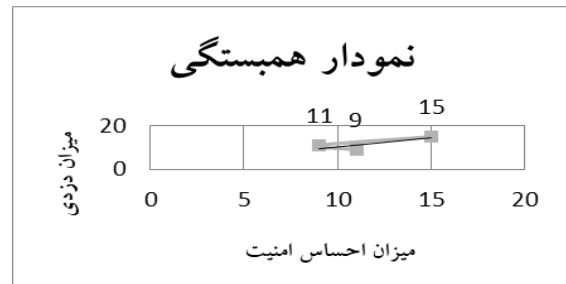
پس از قیاس بین این سانحه و سایر تجاربی بررسی شده تفاوت‌ها و تشابهاتی را می‌توان برای سوانح قائل شد که اشاره به آنان در این بخش ضروری به‌نظر می‌رسد. مشارکت از ویژگی‌های مثبت زلزله دوزچه ترکیه محسوب می‌شود. همان‌طور که میزان بالای مشارکت پس از سیل آق‌قلا مؤلفه‌ای بود که در مشاهدات، پرسشنامه و مصاحبه عمیق بارها تکرار شد. بر اساس دیدگاه صاحب‌نظران نگاه از بالا به پایین و بی‌توجهی به جزئیات زندگی عامل اصلی شکست بازسازی خرمشهر است. همچنین در این سانحه نیز بی‌توجهی به شرایط زندگی و نادیده گرفتن نحوه معیشت آسیب‌دیدگان نیز منجر به ایجاد نارضایتی شد. نکته قابل تأمل وضعیت اردوگاه‌ها پس از زلزله بم با سیل آق‌قلا می‌باشد.

فرضیه به این صورت که «کسانی که از آنها در جریان هرج و مرج پس از سانحه دزدی نشده است احساس امنیت بیشتری را در دوران ساماندهی می‌کنند».

نتایج به‌دست‌آمده و شیب صعودی نمودار نشان می‌دهد رابطه بین دو متغیر مستقیم بوده است. «بنابراین آن دسته از افرادی که اطلاعی از دزدی از خودشان یا اطرافیان‌شان نداشتند احساس امنیت بیشتری نسبت به کسانی که مورد دزدی واقع شده بودند، داشتند».



ت ۶. بررسی ارتباط میان آسیب‌پذیرترین قشر پس از سانحه با در نظر گرفتن تسهیلات برای قشر آسیب‌پذیر



ت ۷. بررسی ارتباط میان احساس امنیت به میزان دزدی پس از سانحه

به‌منظور فهم عمیق مسائل زیربنایی که منجر به بی‌اخلاقی می‌شوند سؤالاتی با نظارت اساتید تدوین و از گروه‌های مختلف مصاحبه عمیق صورت گرفته است. این گروه‌ها شامل مسئولین، خیرین و برخی از روستاییانی که در بین مردم از مقبولیت بالایی برخوردار بودند انجام شد. همان‌طور که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود نتایج حاصل از مصاحبه هر گروه مقولات اساسی را شامل شدند که به دلیل محدودیت از

اردوگاه‌های خارج از شهر بم با تبدیل شدن به محل تجمع معتادین پس از مدتی جمع گردید و همچنین اردوگاه‌های خارج شهر آق‌قلا نیز پس از گذشت مدتی به نحوی منجر به ایجاد مشکلات اجتماعی و خانوادگی گردید.

از بازدیدهای میدانی چنین استنباط می‌شود که پیدایش تناقض مابین هنجارهای حاکم را می‌توان علت مسائل به وجود آمده بیان کرد. جامعه پی‌درپی با تصمیماتی روبروست که پیش‌ازین با آن‌ها مواجه نشده و پیامدهای چنین تصمیماتی می‌تواند به سود عده‌ایی و به ضرر دیگران باشد. اطلاعات به‌دست آمده از آمار توصیفی و تحلیلی نشان می‌دهد جامعه نقش مهمی در مدیریت ریسک پس از سانحه دارد. باین‌حال پیش‌بردن امور بر پایه اخلاق و حفظ اعتبار این امر نیازمند تلاش فراوان و صداقت در میان گروه‌های مختلف است.

نتایج به‌دست آمده از مصاحبه‌های عمیق نشان می‌دهد مقولاتی مانند اعتماد، کرامت، عدالت، قومیت و مدیریت از مقولات پرتکرار در خلال صحبت‌های مصاحبه‌شوندگان است. لازم به ذکر است ریز مقولاتی مانند معیشت، شخصیت، بهداشت، تعاون و امنیت از تکرار کمتری نسبت به مقولات ذکرشده برخوردار بودند لیکن توجه به این موارد در راستای بهبود عملکردهای اخلاقی ثمربخش خواهد بود. ۵ مقوله‌ی بیان‌شده در جدول شماره ۳ از مقولات پرتکرار در مصاحبه‌های عمیق به شمار می‌رود. به‌همین‌منظور این مقولات از دیدگاه دو پارادایم اخلاقی وظیفه‌محور و سودگرایانه مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند که در اینجا به دو مورد اشاره می‌شود.

۱. قومیت: منطقه موردنظر اقوام مختلفی مانند ترکمن، کرد و بلوچ را شامل می‌شود. وجود اقوام مختلف با فرهنگ مختلف تقاضاهای متفاوتی را هم در بردارد.

به‌طور مثال به هنگام جاری شدن سیل با توجه به تقاضای اسکان در اردوگاه، مسئولین با صرف زمان، برنامه‌ریزی و مکان‌یابی، سائیتی را جهت برپایی اسکان اضطراری اختصاص داده سپس آسیب‌دیدگان را اسکان دادند.

دیدگاه اخلاقی سودگرایانه چنین استنباط می‌کند که از آنجایی که در این مکتب اخلاقی محوریت اندیشه را سود حداکثری و نتیجه تشکیل می‌دهد، بدون سرپناه ماندن آسیب‌دیدگان برای چند روز در ازای برپایی اردوگاهی کارآمدتر قابل توجیه است. چراکه برخلاف اردوگاه اول در نمایشگاه بین‌المللی گرگان افراد بدون در نظر گرفتن شرایط اجتماعی، مذهبی و قومیتی‌شان اسکان داده نشدند.

اما دیدگاه اخلاقی وظیفه‌محور همین مسئله را به طریق دیگری در نظر می‌گیرد. به این صورت که مسئولین وظیفه فراهم کردن سرپناه اضطراری را بر عهده دارند و از نظر اخلاق وظیفه‌محور این کار باید برای کاهش میزان رنج آسیب‌دیدگان با سرعت هرچه تمام‌تر انجام شود.

۲. اعتماد: در خصوص اعتماد در جریان سانحه حضور مقامات دولتی در منطقه پس از جاری شدن سیلاب در روزهای اولیه به طریقی منجر به اعتماد بیشتر آسیب‌دیدگان به مقامات شد و آن‌ها را نسبت به بهبود شرایط امیدوار کرد. مسئولین دست‌اندرکار تأمین سرپناه دائم در ابتدا با این قول که خانه تمام آسیب‌دیدگان پیش از وقوع سال جدید بازسازی خواهد شد، ساخت‌وساز را آغاز کردند؛ اما با گذشت زمان خلاف قولی که داده بودند به مردم ثابت شد.

با توجه به دیدگاه اخلاقی سودگرایانه بعضاً در روند ساماندهی و بازسازی موانعی پیش می‌آید که پرداختن به آن طول مدت روند را افزایش می‌دهد اما درنهایت باعث بهبود کیفیت بازسازی و توسعه می‌شود.

- آموزش و تأکید به مسئولین و امدادگران و به برخورد اخلاق مدارانه با آسیب دیدگان و درک موقعیت آنها  
- توزیع عادلانه اقلام بین آسیب دیدگان جهت کنترل درگیری های احتمالی با کمک آمادگی پیش از سانحه و نظارت پس از سانحه

- شناسایی اقشار آسیب پذیر و برنامه ریزی ویژه برای آنان جهت جلوگیری از عقب افتادن از روند بازسازی و یا محروم ماندن از اقلام اهدایی

- توجه به فرهنگ حاکم بر منطقه آسیب دیده و جلوگیری از ورود اقلام نامتعارف

- توجه به خواسته های آسیب دیدگان و دخیل کردن نظراتشان تا حد ممکن جهت بهبود شرایط روانی آسیب دیدگان

- کنار هم قرار دادن واحدهای اسکان موقت خویشاوندان جهت بالا رفتن احساس امنیت

- طرح اسکان موقت از پیش طراحی شده با عملکرد مناسب جهت جلوگیری از ساخت واحدهای ناکارآمد

- نظارت بر اعمال مسئولین به منظور جلوگیری از اقدامات ناعادلانه

- آسان گرفتن مسائل بوروکراتیک و جلوگیری از سرگردان کردن آسیب دیدگان در ادارات و بانکها

در نهایت می توان گفت با در نظر گرفتن اخلاق

به عنوان بستری من باب تمیز سره از ناسره و تدوین

گزاره هایی از اصول و ارزش ها می توان به مجموعه ای از

بایدها و نبایدها دست پیدا کرد. اگرچه ماهیت سوانح

با یکدیگر متفاوت بوده و ویژگی های مختلف مناطق نیز

در نحوه مقابله با سانحه ایجاد تغییر می کند اما

همان طور که پیش بینی می شد از این تحقیق این چنین

نتیجه گرفته شد که بررسی نظری دوراهی های اخلاقی

پیش از وقوع سانحه می تواند تا حدودی منجر به

تدوین مدل هایی کلی برای نحوه تأمین سکونتگاه در

همچنین دیدگاه اخلاقی وظیفه محور بر این عقیده است که برآورد مدت زمان لازمه جهت فرآیند بازسازی در نظر گرفته شده باید به آسیب دیدگان اعلام می شود و وظیفه پیمان کاران ایجاب می کند پروژه را در زمان مقرر به اتمام برسانند حتی اگر با توجه به شرایط تغییر در برنامه ریزی، طراحی و استراتژی ملزوم باشد.

در نهایت لازم است به این موضوع اشاره شود که هنجارهای اخلاقی حاکم بر جامعه به دلیل ذات اثیری جامعه پس از وقوع سانحه مغشوش می شوند و بعضاً مشاهده می شود جایگاه بایدها و نبایدها تغییر می کند. آگاهی به این مسئله به عنوان یکی از تبعات سانحه می تواند اثرات منفی ناشی از معضلات اخلاقی را تا حدودی تعدیل نماید.

#### نتیجه

بر اساس نتایج به دست آمده در طی انجام پژوهش چنین نتیجه گیری می شود که در نظر گرفتن ساختمان های عمومی روستا و تجهیز آنها برای مواقع بحرانی تا حد زیادی از هرج و مرج پس از سانحه خواهد کاست. توجه به فرهنگ مردم آسیب دیده هم در نوع اسکان و هم در جانمایی آن می تواند از بروز بسیاری از ناهنجاری های پس از سانحه بکاهد. وجود ستاد هماهنگ کننده جهت برنامه ریزی و هدایت سازمان ها در کم کردن سردرگمی تأثیر فراوانی خواهد داشت. برنامه های مالی روشن و منظم منجر به بهبود عمران و وضع اقتصادی می گردد. مشارکت آسیب دیدگان به عنوان ستون اصلی برنامه بازسازی به این طریق موفقیت آمیز خواهد بود که دولت نقش و توانایی خود و مردم را برای مشارکت در کار بازسازی به درستی بشناسد. علاوه بر نتایج ذکر شده اقداماتی نیز در ادامه ارائه شده اند که رعایت آنان می تواند تا حد زیادی از ناهنجاری های اخلاقی پس از سانحه بکاهد.

سوانح احتمالی آینده شود.

### پی نوشت

1. Morality
2. Code of conduct
3. Ethic

### فهرست منابع

- بشیریه، ح. (۱۳۸۲)، دیباچه‌ای بر فلسفه عدالت، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- بیت‌اللهی، علی. (۱۳۹۸)، گزارش سیل گلستان، تهران، مرکز تحقیقات راه مسکن و شهرسازی.
- پیکسانی، ج. (۱۳۹۲)، از اخلاق عامیانه تا فلسفه اخلاق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
- تقی‌خان، ش؛ برخوردار، م. (۱۳۸۵)، پیش‌بینی و هشدار سیل، وزارت نیرو، دفتر روابط عمومی، تهران.
- جواهری، ن. (۱۳۹۱)، بررسی روند بازسازی مسکن دائم و پیامدهای اجتماعی ناشی از آن (مورد مطالعاتی: شهر بم)، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد بازسازی پس از سانحه، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- خسروانی‌نژاد، س. (۱۳۹۱)، انگاشت عدالت محیطی در برنامه‌ریزی شهری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- دادگر، ی؛ ارمان‌مهر، م. (۱۳۸۸)، بررسی و نقد مبانی معیار عدالت اقتصادی رالز، فصلنامه پژوهشنامه عدالت اقتصادی، شماره ۳۵، نیمه دوم ۱۳۸۸.
- رضوان‌طلب، م. (۱۳۸۹)، نقش نظارت همگانی در توسعه عدالت، مجموعه مقالات همایش ملی نظارت همگانی، تهران، مرکز نظارت همگانی شهرداری تهران.
- زرگر، اکبر. (۱۳۶۹)، سرپناه اضطراری (جزوه‌ی کلاسی مبانی نظری بازسازی)، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده معماری و شهرسازی.
- شریف‌زادگان، م. (۱۳۸۶)، راهبردهای توسعه اقتصادی و عدالت اجتماعی، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ششم، ش ۲۴، تهران.
- ظفری؛ جودی؛ علیزمانی. (۱۳۸۵)، مقایسه تطبیقی مدیریت بازسازی زلزله سال ۱۳۶۹ گیلان و زنجان و زلزله سال ۱۳۸۲ بم، دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت جامع بحران در حوادث

غیرمترقبه طبیعی.

- گولت، د. (۱۳۸۳)، اخلاق نوین توسعه، مصاحبه‌ای با دنیس گولت، فصلنامه راهبرد یاس، محمدی، ج، شماره اول، زمستان.

- مطوف، ش. (۱۳۸۳)، تحلیل روند بازسازی آبادان و خرمشهر از دیدگاه‌های نظری، باغ نظر، سال اول، دانشگاه شهید بهشتی، شماره اول، بهار ۱۳۸۳.

- مومنی‌راد، ا و همکاران. (۱۳۹۲)، تحلیل محتوی کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج، فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی شماره ۱۴، سال چهارم، زمستان ۹۲.

- Aung, Kh, Inayatib, N, 2017, Ethical Disaster or Natural Disaster? Importance of Ethical Issue in Disaster Management, IOSR Journal of Nursing and Health Science.
- Burb R. J, 2001, "Flood insurance and floodplain management: the US experience," Environmental Hazards 3, 111-122.
- B. Reed, Shelia and interworkd, (1997)"introduction to hazards", UNDP press, pp84-94.
- Etkin, D, 2016, Disaster theory, The Boulevard, Langford Lane, Kidlington, Oxford OX5 1GB, UK.
- Fainstein Susan S, 1997, Justice, Politics, and the creation of urban space "In The uribenization of injustice, Ed Andy Merrifield and Erik Swyngedouw, 18-44, New York: New York University Press.
- Holmes, J, 1992, an Introduction to Sociolinguistics, London: Longman Group Ltd.
- Jha. A, Barenstein, J, Phelps, P, 2010, Safer Homes, Stronger Communities
- Kalajtzidis, J, 2016, Ethical decision making during disasters, human affairs 26, 18-25.
- Lake, D, Rothchild, D, 1996, containing fear: the origins and management of ethnic conflict, International security, volume 21, 2, 41-75.
- Parkash, S, 2012, Ethics in disaster management, National Institute of Disaster Management, New Delhi, India.
- Rawls, J, 1971, the theory of justice, Harvard University press Cambridge, Massachusetts.
- Roosli, R, nordin, J, Obrien, G, 2018, the evaluation of community participation in post disaster housing reconstruction projects in Malaysia, school of housing building and planning university sains malaysia, faculty of engineering and environment Malaysia, 2018.
- Sen, Amartya, 1985, "Well-Being. Agency and Freedom: The Dewey Lectures, 1984, The Journal of Philosophy, 82 (4), 169-221.
- Shannon S. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. Qualitative Health Research.; 15 (9):1277-88.
- Shelter after Disaster, Guidelines for Assistance, UNITED NATIONS, New York, 1982.
- Zack N., 2009, Ethics for Disaster, (U.K.: Rowman & Littlefied Publishers Inc.